

BULLETIN OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA LIX (2)

---

ГЛАСНИК ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА САНУ LIX (2)

UDC 39(05)

ISSN 0350-0861

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA

**BULLETIN**  
**OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY**  
**LIX**  
**No. 2**

*Editor in chief:*  
Dragana Radojičić

*International editorial board:*  
Radost Ivanova, Elephterios Alexakis, Peter Slavkovsky, Karl Kaser,  
Gabriela Kilianova, Milica Bakić-Hayden, Ingrid Slavec-Gradišnik, Marina Martynova

*Editorial board:*  
Gojko Subotić, Sofija Miloradović, Jelena Čvorović, Ljiljana Gavrilović,  
Aleksandra Pavićević, Lada Stevanović, Ildiko Erdei

*The reviewers:*  
Vojislav Stanovčić, Ana Luleva, Rastja Stolična, Jovanka Radić, Snežana Petrović,  
Miroslava Malešević, Miroslava Lukić Krstanović, Larisa Čović, Mladena Prelić,  
Biljana Sikimić, Milena Benovska, Marina Simić, Petko Hristov, Aleksandar  
Palavestra, Ljubinko Radenković

*Secretary:*  
Marija Đokić

Accepted for publication by the reference of academician Vojislav Stanovčić, at  
meeting of the Department of Social Sciences SASA, October 2011

BELGRADE 2011

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ

**ГЛАСНИК**  
**ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА**  
**LIX**  
**свеска 2**

*Главни и одговорни уредник:*  
Драгана Радојичић

*Међународни уређивачки одбор:*

Радост Иванова, Елефтериос Алексакис, Петер Славковски, Карл Касер,  
Габриела Килианова, Милица Бакић-Хејден, Ингрид Славец-Градишник,  
Марина Мартинова

*Уређивачки одбор:*

Гојко Суботић, Софија Милорадовић, Јелена Чворовић, Љиљана Гавриловић,  
Александра Павићевић, Лада Стевановић, Илдико Ердеи

*Рецензентски тим:*

Војислав Становчић, Ана Лулева, Растја Столична, Јованка Радић, Снежана  
Петровић, Мирослава Малешевић, Мирослава Лукић Крстановић, Лариса Човић,  
Младена Прелић, Биљана Сикимић, Милена Беновска, Марина Симић, Петко  
Христов, Александар Палавистра, Љубинко Раденковић

*Секретар уредништва:*  
Марија Ђокић

Примљено на седници Одељења друштвених наука САНУ одржаној октобра 2011. године,  
на основу реферата академика Војислава Становчића

БЕОГРАД 2011.

*Издавач:*  
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ  
Кнез Михаилова 36/IV, Београд, тел. 011-2636-804  
eisanu@ei.sanu.ac.rs  
www.etno-institut.co.rs

*Рецензент:*  
академик Војислав Становчић

*Лектор:*  
Софија Милорадовић

*Превод на енглески:*  
Јелена Чворовић  
Маша Матијашевић  
Љиљана Обренић

*Техничка припрема и штампа:*  
Академска издања, Београд

*Тираж:*  
500 примерака

Штампање публикације финансирано је из средстава  
Министарства просвете и науке Републике Србије

Часопис Гласник Етнографског института САНУ индексиран је у:  
DOAJ (Directory of Open Access Journals); SCIndeks (Српски цитатни индекс);  
Ulrich's Periodicals Directory.  
The Bulletin of Institute of Ethnography SASA is indexed in: DOAJ (Directory of Open Access  
Journals); SCIndeks (Srpski citatni indeks); Ulrich's Periodicals Directory.

CIP – Каталогизација у публикацији  
Народна библиотека Србије, Београд

39(05)

**Гласник Етнографског института** = Bulletin of the Institute of Ethnography /  
главни и одговорни уредник Драгана Радојичић. – Књ. 1, бр 1/2 (1952) –  
Београд : Етнографски институт САНУ (Кнез Михаилова 36/IV), 1952 –  
(Београд : Академска издања). – 24 cm

Годишње

ISSN 0350-0861 = Гласник Етнографског института  
COBISS. SR-ID 15882242

## Садржај Summary

Јадранка Ђорђевић Црнобрња, <i>Тестаментално наслеђивање – само правна осмоза?</i>	7
Jadranka Đorđević Crnobrnja, <i>Testamental Inheritance – Just a Legal Osmosis?</i>	18
Jelena Čvorović, <i>Juvenile Marriages, Child Brides and Infant Mortality Among Gypsies in Serbia</i>	27
Јелена Чворовић, <i>Јувенилни бракови, децје невесте и смртност деце код српских Рома</i>	39
Annemarie Sorescu-Marinković, <i>Imagining the Past, Creating Identity: the Case of the Bayash</i>	45
Анамарија Сореску-Маринковић, <i>Бањаши – измишљање прошлости, стварање идентитета</i>	56
Maria Koumarianou, <i>'Nahni wa x fendik' (We and the Others): Negotiation of Multiple Identities in the Maronite Community of Cyprus</i>	61
Марија Кумаријану, <i>Ми и други: Преговори вишеструких идентитета у маронитској заједници на Кипру</i>	75
Сања Златановић, <i>Дискурзивно обликовање других: српска заједница југоисточног Косова у послератном контексту</i>	77
Sanja Zlatanović, <i>Discursive Construction of Others: The Serbian Community in Southeast Kosovo in the Post-War Context</i>	88
Срђан Радовић, <i>Политике и контраполитике идентитета и простора: случајеви са београдских улица након 2000. године</i>	99
Srdan Radović, <i>Politics and Counter-Politics of Identity and Space: Several Cases from Belgrade's Streets in the 2000s</i>	112
Маријана Митровић, <i>'Неподношљива лакоћа' (субверзије) национализма: естрадна тела у постсоцијалистичкој Србији</i>	125
Marijana Mitrović, <i>The 'Unbearable Lightness' (of the Subversion) of Nationalism: Bodies on Estrada in Post-Socialist Serbia</i>	137
Весна Трифуновић, <i>Постсоцијалистичка трансформација и нови облици идентификације у друштву Србије</i>	149
Vesna Trifunović, <i>Post-Socialist Transformation and New Forms of Identification in the Serbian Society</i>	160
Милина Ивановић-Баришић, <i>Сведочанство времена – афоризам</i>	171
Milina Ivanović-Barišić, <i>Testimony of the Time – Aforism</i>	180

Марија Копривица Лелићанин, Александра Шуваковић, <i>Језичке појаве у асиметричној институцијској интеракцији – случај Кол центра</i>	189
Marija Koprivica Lelićanin, Aleksandra Šuvaković, <i>Linguistic Aspects in Asymmetrical Institutional Interaction – Call Center Case</i>	198
Ивица Тодоровић, <i>Жељинска ала. Резултати нових истраживања народних митолошких представа Жупе</i>	207
Ivica Todorović, <i>Ala from Zeljin. Results of the Recent Research of Folk Mythology in Zupa</i>	219
Goran Štrkalj, <i>Darwinian Medicine and ‘Race’: a Note on Education</i>	231
Горан Штркаљ, <i>Дарвинистичка медицина и ‘раса’: напомена о образовању</i>	237
Бранко Ћупурдија, <i>Миле Недељковић као истраживач друштвених, културних и етничких питања</i>	239
Branko Ćupurdija, <i>Mile Nedeljković as a Social, Cultural and Ethnic Issues Researcher</i>	247
<b>Хроника</b> <b>Cronicle</b>	
Александра Павићевић, <i>Хроника научног скупа Етнолошко-антрополошког друштва Србије, Гуча 1–2. октобар 2010.</i>	255
<b>Научна критика и полемика</b> <b>Discussion and Polemics</b>	
Соња Жакула, <i>Употреба појма „култура“ у студијама савремене српске културне политике</i>	257
Александра Павићевић, <i>Смрт, сузе, смех и моћ</i>	261
Милош Луковић, Marcin Lubaś, <i>Różnowiercy. Współistnienie międzyreligijne w zachodniomacedońskiej wsi. Studium z zakresu antropologii społeczno-kulturowej</i>	264

**Сања Златановић**

Етнографски институт САНУ, Београд  
szlat@eunet.rs

## **Дискурзивно обликовање „других“: српска заједница југоисточног Косова у послератном контексту\***

У општим потезима изложена су теоријско-методолошка полазишта и резултати мултилокалног теренског истраживања српске заједнице југоисточног Косова. Рад представља скраћену верзију знатно обимније студије односа етничког и других облика колективног идентитета српске заједнице југоисточног Косова у послератном контексту.

*Кључне речи:*

Срби, Косово,  
теренско  
истраживање,  
послератни  
контекст, дискурс,  
идентитет,  
идентификација,  
етнички идентитет,  
протекторат

Теренска истраживања српске заједнице југоисточног Косова (дела шире области, познатије као Косовско Поморавље) започела сам 2003. године у оквиру етнолингвистичког пројекта *Истраживања словенских говора на Косову и Метохији*, који је при Институту за српски језик САНУ подржао УНЕСКО. Пројекат је подразумевао снимање аудио материјала на терену Косова и међу интерно расељеним лицима на територији Србије, која су присилном миграцијом напустили Косово 1999. године (у центрима колективног смештаја и међу приватно смештеним лицима). Примарни циљ пројекта био је снимање језичке ситуације у условима мултиетничности и мултиконфесионалности, као и у условима ратних и послератних миграција, а потом и формирање звучног архива. У оквиру наведеног пројекта, истраживање сам започела међу расељеним лицима са подручја југоисточног Косова у Смедереву, а наставила у Врању, међу расељенима који су били у приватном смештају, као и у два избегличка центра у Врањској Бањи. Исте године боравила сам недељу дана у енклави Витина на Косову. Српска заједница југоисточног Косова и проблеми послератног дискурса чинили су ми се занимљивим, вредним, инспира-

---

\* Рад је настао у оквиру пројекта *Мултиетничност, мултикултуралност, миграције – савремени процеси* (бр. 177027), који при Етнографском институту САНУ финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

тивним, научно релевантним и актуелним да њиховом истраживању посветим дужи низ година. Одатле је проистекла и одлука да од краја 2003. године истраживања наставим у оквиру текућих пројеката Етнографског института САНУ.

Наредних година истраживања сам обављала међу расељенима са подручја југоисточног Косова у Врању и Врањској Бањи, а године 2005. – *in situ* у енклави Витина, коју осим истоимене варошице сачињавају и села Врбовац, Грнчар, Бинач, Клокот и Могила. У два наврата посетила сам Летницу, село на граници с Македонијом. Главни део истраживања обављен је 2006. године, када сам на Косово одлазила више пута и остварила већи број теренских дана. Истраживала сам у Гњилану, регионалном центру, као и у селима Шилово, Горње Кусце, Горњи Ливоч, Партеш, Пасјане; посетила сам и село Драганац.<sup>1</sup>

Теренски рад одвијао се на више локалитета: два на простору југоисточног Косова (Гњилане са околином и енклава Витина), затим је обухватио расељена лица са поменутих подручја у Србији (Смедерево – један од градова са највећом концентрацијом људи пореклом из Косовског Поморавља, Врање, Врањска Бања), али и становнике Врања, града у коме већ дужи низ година континуирано обављам истраживања. У Врању је од 1999. године, због близине Косова, тема етнонационалног постала горућа и свеprisутна: у свакодневној конверзацији, графитима, плановима за будућност... Са друге стране, становници југоисточног Косова упућени су на Врање као на најближи већи град у Србији (завршавање административних послова, лечење, куповина, итд); свакодневно између Врања и већег броја селâ Косовског Поморавља саобраћа комби-превоз. Мултилокално теренско истраживање (Marcus, 1995) било је неопходно будући да су поменути локалитети повезани тако да сачињавају целину. Истраживана заједница подељена је на део који је остао на Косову и на део који се преселио у Србију, а заправо је она на оба места у исто време. Да би се разумели шири друштвени процеси и односи у заједници, али и у њеном окружењу, истраживање је било концептирано тако да се сагледају њени различити делови, али и живот и ставови становника Врања са којима њени припадници улазе у различите облике интеракција. Терен је одређен као мрежа локалитета (Hannerz 2003, 21, 25).

Истраживање, у ужем смислу, обављано је у периоду од 2003. до 2006. године. Са појединим саговорницама и саговорницима остала сам у контакту, сусретала сам се са њима у одређеним приликама, они су послом или ради лечења долазили у Врање и Београд, а неки од њих били су моји гости. Истраживану заједницу наставила сам да пратим до данашњих дана.

---

<sup>1</sup> Приложена карта пружа детаљан преглед насеља; дата су сва села југоисточног Косова. Саговорници често потичу из места у којима током истраживања нисам могла да боравим, а они их у исказима помињу (као места порекла, места окупљања у одређеним приликама, места дешавања о којима говоре и сл.).





Опредијење да истраживање обављам међу припадницима српске заједнице југоисточног Косова произашло је из чињенице да је мој матерњи идиом близак њиховом дијалекатском идиому (призренско-јужноморавски тип у оквиру призренско-тимочке дијалекатске зоне, в. Ивић [1956] 1985), што

ми је омогућило продубљење, изнијансираније разумевање њихових исказа и олакшало приближавање емској перспективи.

Методологија теренског рада била је квалитативног типа, реализована као посматрање са учествовањем. Настојала сам да присуствујем празницима, славама, свадбама и сличним важним догађајима, али и свакодневним интеракцијама у заједници. Интересовале су ме и интеракције заједнице и њеног окружења. У настојању да сложену друштвену реалност "ухватим" расположивим методолошким и аналитичким средствима, комбиновала сам приступе у зависности од ситуације: дубински, неструктурирани интервјуи, неформална конверзација, посматрање са учествовањем, коришћење визуелних извора (фотографије, видео-записи), и др. Процесе идентификације пратила сам како на нивоу дискурзивне тако и на нивоу свакодневне и обредне праксе. Повезивање та два нивоа било је неопходно, будући да се често у истраживањима показује дискрепанца између онога што саговорници говоре и онога што раде. У истраживањима процеса идентификације, наративни извори показују се као недовољни; неопходно је имати у виду како дискурзивне праксе тако и конкретне интеракције у одређеном друштвеном контексту (Ћаро Џмегаћ 2002, 46, 266–267). Због ограниченог броја теренских дана које сам могла да проведем на Косову, те тамо ограничене слободе кретања и других проблема послератног терена, затим због типа пројекта у оквиру којег је 2003. године започето истраживање, као и изабраних теоријско-методолошких концепата, материјал на коме се темељи овај рад (као најавна обимније студија чија је израда у току) превасходно је наративног карактера, а анализа је усмерена на дискурс. Разноликост погледа и гласова унутар заједнице приказује се дужим сегментима транскрибованих исказа, на које је затим примењена *анализа дискурса*, у форми која је прилагођена етнографском истраживању. Иако се фокус хуманистичких наука све више усмерава на дискурс, сâм термин је и даље недовољно јасно дефинисан, разуђен и растегљив. Самим тим анализа дискурса носи дисциплинарни (или интердисциплинарни) предзнак. У раду је дискурс контекстуализован и одређен као облик друштвене праксе, чија је основна јединица – *исказ*.

Теренско истраживање осетљивог и политички оптерећеног контекста поставља у први план етичка питања (Sluka 1995, 285, 292), отварајући проблем вишеструких, често супротстављених одговорности истраживача (Ћаро Џмегаћ 2006, 216). Током рада сам се интересовала за субјективну димензију конфликта и живота под протекторатом, а будући да је моја етничка припадност иста као и код мојих саговорника, посвећено сам улазила у рањиве зоне културне интимности (Hercfeld 1997). Бојазан да би објављивање стечених увида могло да угрози заједницу, тим пре што се ради о мањинској заједници чији је положај осетљивији и који може бити потенцијално угрожен (Prelić 2009, 49–50), прати писање рада. У циљу заштите истраживаних прибегавала сам неким облицима селекције података, али тиме проблем потенцијалне угрожености заједнице свакако није до краја решен. Са друге стране, одговорност према струци и научној заједници којој припадам налагала ми је да покушам да пронађем равнотежу између

супротстављених одговорности и пружим јасну слику, зумирану истраживањем. Како објашњава Јасна Чапо Жмегач, положај истраживача који живи у истом друштву као и истраживани посебно је осетљив, нарочито у ситуацији када објављује радове који обрађују савремену тематику с политичким импликацијама (Ѕаро Жмегаћ 2006, 229; уп. Nedeljković 2008).

У јуну 1999. године на Косову је успостављен протекторат Уједињених нација. У дискурсу саговорника је протекторат означен као период са атрибутима лиминалности: мучно, неодређено и недефинисано стање, када је човек *ни тамо, ни овде*, и када није у могућности да прави било какве дугорочне планове. У сваком разговору се као главна тема намеће питање праћено доживљајем угрожености и неизвесности: остати на Косову или се преселити у Србију. Оптерећени проблемима послератне свакодневице и ишчекивањем коначног решења статуса Косова, саговорници су повлачили оштру границу у периодизацији: *пре* 1999. и *после* 1999. године, делећи време на „наше“ и „њихово“. Деведесете године прошлог века, када је Косово било под контролом режима из Београда, означене су као „наше време“, док је период након 1999. – „њихово време“ (тј. албанско). Често су говорили да им је тешко, али шта се ту може – „дошло је њихово време“. Некада мултиетничко Косово, од 1999. године насељено је готово искључиво Албанцима. Срби су мањина концентрисана у малим енклавама. Многе друге етничке, верске и лингвистичке групе расељене су или (насилно) асимиловане.

Истраживање је имало за циљ да у ситуацији дубоко измењеног контекста од 1999. године и увођења међународног протектората сагледа однос између етничке и других облика идентификација (религијске, регионалне, локалне, родне) српске заједнице југоисточног Косова. У фокусу је конструкција етничког и других облика колективног идентитета у дискурсу припадника заједнице, која се огледа у многим аспектима, а један од главних је дискурзивно обликовање *других*. На Косову је постојало мноштво значајних *других*, како блиских тако и далеких, као оних који су у исто време могли бити и једно и друго. Идентитетски дискурси о *другом/другима* представљају негатив у односу на који се формирају, обликују и изражавају различити и слојевити дискурси самоидентификације.<sup>2</sup>

Старија етнографска литература, као и истраживања обављана у периоду непосредно пре избијања сукоба, указују на то да Косово има дугу историју коегзистенције и прелажења етничких и верских граница (Duijzings 2000), односно – да подручје Косова у више последњих векова карактеришу мултиетничитет, мултиконфесионалност и мултилингвалност (Младеновић 2004, 245). С обзиром на то да се ради о пограничној области, групе границе

---

<sup>2</sup> Марија Тодорова истражује примену појма *другог* и *другости* у балканским студијама и указује на његову помодност, контраверзност, као и на епистемолошке тешкоће које његова примена носи (Тодорова 2010, 7, 77–90). Она предлаже да „више размишљамо о кретању, флуидности, протоку између оног што је у једном тренутку ‘други’, а у следећем постаје ‘јаство’ и обрнуто“ (*ibid*, 90).

су често флуидне, а идентитети неодређени, амбивалентни и ситуационо условљени (Duijzings 2000, 24). Косово карактеришу израженост регионалних и локалних идентитета и хибридна културна пракса. У последњим деценијама двадесетог века, етничка идентификација постала је релевантнија од других категорија припадности. Етнички идентитет, како показују многобројне студије, добија на значају у нејасним ситуацијама, у периодима промена и криза, када се стварају услови за доживљај угрожених граница (Eriksen [1993] 2002, 99).

У складу са новонасталом ситуацијом, унутар српске заједнице се *други* конструишу на интраетничком и на интеретничком плану. Интраетнички дискурси припадника српске заједнице обликују колонисте („Шопове“ и друге), затим становнике Србије са којима они интензивније долазе у контакт од 1999. године, као и тзв. *Српске Цигане*. Интеретнички дискурс је резервисан за Албанце, Роме, Хрвате из Летнице и околних села, као и за службенике међународне управе (унутар којих, опет, српска заједница опажа мноштво *других*). Спољашња је дефиниција – категоризација – значајна димензија унутрашње дефиниције, оне су међусобно повезане и условљене (Dženkins [1997] 2001, 101). Фокус на спољашњу дефиницију, односно „комшијски дискурс“ (Sikimić 2004, 259, 267–274; Sikimić 2005; уп. Sikimić 2008), омогућава продубљенији увид у динамику процеса друштвеног обликовања идентитета у региону, који карактерише погранични карактер. Током истраживања сам била у могућности да сагледам међугрупе перцепције и одређења само унутар српске заједнице, и то аутохтоног становништва и колониста, као и косовских Срба и оних који живе на територији Србије. Друге групе разматрам кроз призму спољашњих дефиниција припадника српске заједнице. За истраживача или истраживачицу из Србије би етнографско истраживање у албанској заједници било „немогућа мисија“.

Српску заједницу југоисточног Косова сачињавали су они који су себе одређивали као староседеоце и – са друге стране – колонисти. Унутар колониста су постојале друге линије подела (Црногорци, Херцеговци и др.). Од 1912. године и присаједињења Косова Краљевини Србији започео је процес уређења аграрних односа и насељавања становништва. Током Првог светског рата настаје прекид у насељавању, које се наставља после 1918. године у оквиру аграрне реформе, а као облик националне стратегије. На истраживано подручје углавном је било насељавано становништво из југоисточне Србије (из брдско-планинских крајева шире околине Врања), које су староседеоци пејоративно означавали као „Шопове“ (и не баш „праве“ Србе). Са друге стране, колонисти су поједине културне праксе староседелаца опажали као налик албанским. Староседеоци и досељеници, премда истоветни по етничкој припадности, религији, језику и дијалекту, само с различитим локалним говорима, живели су као две ендогамне групе. Колонисти су, с обзиром на то да нису били прихваћени од староседелаца, а под притиском Албанаца у чијим су селима били насељени, већ од шездесетих година двадесетог века почели да напуштају Косово. У време истраживања је на

Косову остао сасвим мали број потомака колониста, и то оних који су ушли у брак са староседеоцима. Дистинктивни идентитети двеју група и даље су задржани, а заснивају се на интерпретацијама локалних и регионалних разлика (Златановић 2004; Zlatanović 2008; Zlatanović 2008a).

Од јуна 1999. године косовски Срби у великом броју напуштају Косово и прелазе у Србију (овај процес је започео знатно раније). Породице које су остале да живе на Косову настоје да се обезбеде куповином некретнина у Србији, па макар то био и најгори комад земље на ободу неког села. Они који су се преселили у Србију описују свој живот као тежак, и то не само због немогућности налажења запослења, већ и због тога што Срби из Србије не показују саосећање за судбину која их је задесила. Разлике у начину живота и систему вредности (изражени традиционализам српске породице са Косова, висок наталитет, дијалекат) доприносе томе да их становници Србије опажају као сличне Албанцима. Овакве квалификације веома повређују косовске Србе, јер су они – како објашњавају – управо због Албанаца напустили своја огњишта. Они себе опажају као чуваре старих српских обичаја и вере. Начин живота у Србији доживљавају као егоистичан, базиран искључиво на личним интересима. Косовске Србе са Албанцима повезују сличности у моделима организовања егзистенције, а са Србима из других региона – језик и православна вера. Због идентитета конструисаног пограничним карактером Косова, они нису прихваћени од косовских Албанаца, али нису прихваћени ни од становника Србије, остајући у процепу: *и тамо и овде и/или ни тамо, ни овде*.<sup>3</sup>

Заједница тзв. *Српских Цигана*<sup>4</sup> у селима Могила и Клокот (енклава Витина) представља парадигматичан пример флексибилности етничког идентитета, његове ситуационе условљености и подложности преговарању. *Српски Цигани* декларишу се као Срби, имају српска имена и презимена, православне су вере, славе крсну славу, говоре српски језик и унутар своје групе, а чак и њихова боја коже не представља етничку границу, јер их и Срби описују као „беле“. Па ипак, граница између њих и Срба, иако све више порозна, опстаје. Од 1999. године, Срби – будући да су остали у мањини – постепено прихватају групу која ради на преобликовању свог идентитета и асимилацији. Један од саговорника каже: „Кад нема Срби, добри су и они“, уз објашњење да их је на прихватање *Српских Цигана* натерала невоља. Иако им у оквиру своје заједнице Срби оспоравају постигнути етнички идентитет, приписујући им и даље идентитет „Цигана“, због непостојања професионалних разлика почињу да се јављају мешовити бракови. У ситуацији енклавске реалности на Косову, етнички идентитет се показује као отворенији за процесе преговарања, више него што је то у неким другим околностима (Златановић 2007, 642–643).

<sup>3</sup> Ситуацију у којој се налазе косовски Срби у Србији разматра и Nedeljković 2008, 50–52.

<sup>4</sup> У овом тексту се термин *Српски Цигани* користи условно, јер се ради о егзониму.

Оквир интраетничког дискурзивног обликовања *другог* указују на то како заједница види себе и на којим елементима конструише различите видове свог идентитета. Иако све поменуте групе (аутохтоно српско становништво на Косову, колонисти, тзв. *Српски Цигани* и становници Србије) деле исту етничку припадност, у спољашњим дефиницијама се она проблематизује и на изврстан начин оспорава. Етнички идентитет представља друштвену конструкцију, али формирану на такав начин да она задобија примордијалне атрибуте; обични људи доживљавају га у есенцијаланом и примордијаланом смислу (Прелић 2003, 279, 281). У спољашњим одређењима припадника наведених група често недостаје примордијална приврженост (осећање заједништва и солидарности, које се темељи на веровању у крвно сродство, заједничко порекло и сл.).

Припадници српске заједнице југоисточног Косова одређују косовске Хрвате, Албанце, Роме, али и представнике међународне администрације (што отвара проблем за нови рад) као *друге* у интернетничким релацијама.

Косовски Хрвати су живели у селима Летница, Шашаре, Врнез и Врнавоколо, у општини Витина. У сложеним предратним околностима 1992. године, нашавши се између двеју сукобљених страна, они су напустили своја села и преселили се у Хрватску. Године 1999. је још једна велика група Хрвата напустила Косово. У време истраживања у Летници их је било у незнатном броју. У дискурсу припадника српске заједнице, Хрвати се одређују као блиски *други*. Становници српских села Грнчар и Врбовац били су на много начина везани за Летницу и за Хрвате, које су називали и које и данас доследно називају *Латинима* и *Латинкама*. Хрвати и Срби су били у веома добрим односима: међусобно су се ословљавали са *побратиме* и *побратимке*, помагали су се и посећивали о славама (Хрвати су такође славили крну славу). Католичка црква у Летници је 15. августа сваке године, на дан Узнесења Маријиног, била један од примера превазилажења етничких и верских граница и мешовитих ходочашћа на Косову (Duijzings 2000). Усмереност Срба према летничкој цркви била је веома изражена, и то не само на дан празника. Религијске границе су прекорачиване прихватањем светилишта другачијег верског предзнака, али су групне границе *ми / они* остајале. Опозиција *ми/они* огледала се на нивоу свакодневице, у односима које су одликовали поштовање и поверење, али и дистанца. Мешовитих бракова готово да није било, јер родитељи и на једној и на другој страни то нису одобравали због разлике у вери (између Хрвата и Албанаца католика биле су дозвољене брачне везе). Дискурс припадника српске заједнице у енклави карактерише носталгија, као и проблематизовање религијског идентитета. Прича о Летници пробија данашње строго фиксиране и контролисане етничке и верске границе (Златановић 2008).

У дискурсу припадника заједнице обухваћене истраживањем, Албанци заузимају широку скалу: од изразито негативних одређења и снажног доживљаја угрожености 2003. у енклави Витина до елемената носталгије 2006. године у околини Гњилана. Дискурс о Албанцима разликује се у зависности од тога да ли саговорници живе или су живели у етнички

хомогеним или мешовитим селима, у граду или на селу, од њихових година и сл. Искуство живљења у етнички мешовитој средини омогућава боље познавање и разумевање албанске заједнице, њеног начина живота и говорног језика. Дискурс о Албанцима је вишеслојан и вишезначан, разликује се од саговорника до саговорника. И у дискурсу једног истог саговорника запажају се варијације и слојевитост у одређењима. Са друге стране, дискурзивно обликовање зависи и од тога о којој групи Албанаца је реч – о католицима у околини Витине или о муслиманима, затим – о старим комшијама и пријатељима које саговорници одређују као староседеоце, или пак о онима о којима причају да су „сишли са планина“ или „дошли ко зна одакле“ и покуповали, отели, или уништили српске куће и имовину. У Србији су Албанци означени као крајња *другост*. На подручју Косовског Поморавља, дискурс српске заједнице је променљив и амбивалентан, али Албанци свакако представљају значајне *друге*; у зависности од случаја до случаја, они су блиски или даљи *други*.

Роми представљају далеке *друге*. Док о *Српским Циганима* говоре употребљавајући присвојну заменицу *наши*, Роме помињу с дистанцом, тек да би дали некакав одговор на моје питање.

Српска заједница југоисточног Косова пролази кроз драматичне промене, које се у огледају у идентитетским дискурсима, овде изложеним у скраћеној и поједностављеној верзији, без транскрибованих исказа саговорника. У послератном контексту, радикално промењеном етничком и социјалном пејзажу, у оквиру српске заједнице отварају се процеси артикулације и реартикулације идентитета, и проблематизују се његови различити облици. Дискурс о *другом/другима* представља део ширег идентитетског дискурзивног комплекса.

## Литература:

- Duijzings, Ger. 2000. *Religion and the Politics of Identity in Kosovo*. London: Hurst & Company.
- Eriksen, Thomas Hylland. [1993] 2002. *Ethnicity and Nationalism*. London: Pluto Press.
- Златановић, Сања. 2004. 'Шопови' у *Косовском Поморављу*. У: Скривене мањине на Балкану, ур. Биљана Сикимић, 83–93. Београд: Балканолошки институт САНУ, Посебна издања 82.
- Златановић, Сања. 2007. *Преговарање о идентитету: Роми који то и јесу и нису*. У: Положај националних мањина у Србији, ур. Војислав Становчић, 639–647. Београд: Одељење друштвених наука САНУ, књ. 30, Међуодељењски одбор за проучавање националних мањина и људских права САНУ.

- Zlatanović, Sanja. 2008. *Power of Categorization: Natives and Incomers in Southeastern Kosovo*. Bulletin of the Institute of Ethnography SASA LVI/2: 133–147. (Belgrade)
- Zlatanović, Sanja. 2008a. *Starosedeooci i doseljenici: međugrupne percepcije u posleratnom diskursu*. U: Savremena kultura Srba na Kosovu i Metohiji, ur. Saša Nedeljković, 109–126. Kruševac: Baštinik.
- Златановић, Сања. 2008. *Летница: слика превазилажења религијских граница и њени остаци*. У: Слике културе некад и сад, ур. Зорица Дивац, 179–191. Београд: Зборник Етнографског института САНУ 24.
- Ивић, Павле. [1956] 1985. Дијалектологија српскохрватског језика: увод у штокавско наречје. Нови Сад: Матица српска.
- Marcus, George E. 1995. Ethnography in/on the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography, Annual Review of Anthropology 24: 95–117.
- Младеновић, Радивоје 2004. *Словенска лингвистичка припадност, конфесионална припадност и етнички трансфер у светлу скривених мањина на југозападу Косова и Метохије*. У: Скривене мањине на Балкану, ур. Биљана Сикимић, 245–258. Београд: Балканолошки институт САНУ, Посебна издања 82.
- Nedeljković, Saša. 2008. *Problemi primene antropologije: antropološko istraživanje savremene kulture na KiM*. U: Savremena kultura Srba na Kosovu i Metohiji, ur. Saša Nedeljković, 19–73. Kruševac: Baštinik.
- Прелић, Младена. 2003. *Етнички идентитет: проблеми теоријског одређења*. У: Традиционално и савремено у култури Срба, ур. Драгана Радојичић, 275–285. Београд: Етнографски институт САНУ, Посебна издања 49.
- Prelić, Mladena. 2009. *Istraživanje etničkih manjina: lična iskustva i dileme*. Antropologija 9, 41–54. (Beograd)
- Sikimić, Biljana. 2004. *Etnolingvistička istraživanja skrivenih manjina – mogućnosti i ograničenja: Čerkezi na Kosovu*. U: Skrivene manjine na Balkanu. ur. Biljana Sikimić, 259–281. Beograd: Balkanološki institut SANU, Posebna izdanja 82.
- Sikimić, Biljana. 2005. *Metafora praznog prostora: Čerkezi na Kosovu*. Slavia Meridionalis 5: 165–180. (Warszawa)
- Sikimić, Biljana. 2008. *The Priluzje Enclave: A Construction of Local Identity*. Two Homelands: Migration Studies 27, 45–66. (Ljubljana)
- Sluka, Jeffrey A. 1995. *Reflections on Managing Danger in Fieldwork: Dangerous Anthropology in Belfast*. In: Fieldwork under Fire: Contemporary Studies of Violence and Survival, edited by Carolyn Nordstrom, Antonius C. G. M. Robben, 276–294. Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press.



- Todorova, Marija. 2010. *Dizanje prošlosti u vazduh: ogledi o Balkanu i Istočnoj Evropi*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Hannerz, Ulf. 2003. *Several Sites in One*. In: *Globalisation: Studies in Anthropology*, edited by Thomas Hylland Eriksen, 18–38. London-Sterling, Virginia: Pluto Press.
- Herzfeld, Michael. 1997. *Cultural Intimacy: Social Poetics in the Nation-State*. New York: Routledge.
- Čapo Žmegač, Jasna. 2002. *Srijemski Hrvati: etnološka studija migracije, identifikacije i interakcije*. Zagreb: Durieux.
- Čapo Žmegač, Jasna. 2006. *Etnolog i njegove publike: o restituciji etnografskih istraživanja*. U: *Etnologija bliskoga: Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*, ur. Jasna Čapo Žmegač, Valentina Gulin Zrnić, Goran Pavel Šantek, 213–235. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Naklada Jasenski i Turk.
- Dženkins, Ričard. [1997] 2001. *Etnicitet u novom ključu: argumenti i ispitivanja*. Beograd: Biblioteka XX vek.

## Sanja Zlatanović

Institute of Ethnography SASA, Belgrade  
szlat@eunet.rs

# Discursive Construction of "Others": The Serbian Community in Southeast Kosovo in the Post-War Context \*

This paper briefly discusses method and theory and results of multi-sited field research of the Serbian community in southeast Kosovo. The paper represents a reduced version of much larger study, to follow subsequently, on relation between ethnic and other forms of collective identity of the Serbian community in southeast Kosovo in the post-war context.

### Key words:

Serbs, Kosovo, field research, the post-war context, discourse, identity, identification, ethnic identity, protectorate

I started my field research of the Serbian community in southeast Kosovo (a part of the larger area known as Kosovo Pomoravlje) in 2003, as a part of ethno-linguistic project *Research on Slavic languages in Kosovo and Metohia* run by Institute of Serbian Language SASA, supported by UNESCO. The project assumed recording of audio- material in Kosovo and among internally displaced people in Serbia who, by a forced migration, left Kosovo in 1999 (in collective centers and private accommodation). The primary goal of the project was to record language situation in multi-ethnic and multi-confessional environment, and war and post-war migrations and later on to create a sound archive. Within this project, I have set up my research among the displaced people from southeast Kosovo in Smederevo and in Vranje, and later on among two collective centers in Vranjska Banja. In the same year, I spent a week in Vitina enclave in Kosovo. The Serbian community of the southeast Kosovo and problems associated with the post-war discourse appeared me to as interesting, valid, inspirational and scientifically relevant and important hence I decided to dedicate the next several years to studies about these issues. Consequently, from the end of 2003, I have continued my re-

---

\*The article is part of research conducted within the framework of the project *Multiethnicity, multiculturalism, migrations – contemporary processes*, no. 177027, financed by the Ministry of Education and Science of the Republic of Serbia.

search on these topics within the existing projects of Institute of Ethnography, SASA.

In the next several years, I performed my research among the displaced from southeast Kosovo area in Vranje and Vranjska Banja. Also, in 2005 *in situ* at Vitina enclave, which also included the villages of Vrbovac, Grnčar, Binač, Klokot and Mogila. I visited Letnica, a village on the border with Macedonia, twice. The major part of the research was performed in 2006, when I visited Kosovo several times. I have researched Gnjilane regional centre, as well as the villages of Šilovo, Gornje Kusce, Gornji Livoč, Parteš, Pašjane, and I have visited Draganac village.<sup>1</sup>

The fieldwork was performed in several localities: two in southeast Kosovo (Gnjilane and the surroundings and Vitina enclave), the displaced individuals in Serbia (Smederevo, a city with the greatest concentration of people originated in Kosovo\_Pomoravlje, then in Vranje, and Vranjska Banja), but also the inhabitants of Vranje, the city where I have been doing my research for many consecutive years. Since 1999, due to the proximity of Kosovo, the subject of ethno-nationality has become a hot and omnipresent topic for Vranje: in everyday conversations, graffiti, plans for future... In addition, the inhabitants of southeast Kosovo gravitate towards Vranje since it's the closest bigger city in Serbia (administrative errands, medical procedures, shopping...); van-transport is available on a daily basis between Vranje and the majority of villages in Kosovo Pomoravlje. Multi-sited field research (Marcus, 1995) was needed since the mentioned locations are connected in such a way they make a unit. The research community is scattered, one part remained in Kosovo and the other migrated to Serbia, while in reality the community is present in both places at the same time. In order to understand better the general social processes and relations within the community and its surroundings, it was necessary to structure the research so that each diverse part of the community would be covered as well as lives and attitudes of Vranje inhabitants since they interact in various ways. The field localities were set as a network of localities (Hannerz 2003, 21, 25).

The time span of the research covered the period 2003–2006. I have maintained contact with several of my informants though, which allowed me to meet them at various later occasions in both Vranje and Belgrade, when they attended medical treatments or errands, and some of them have been my guests. I still do a follow up of the researched group.

I decided to study the members of the Serbian community in southeast Kosovo partially due to the fact that my native language idiom is close to their idiom (Prizren-south Morava type within Prizren-Timok dialect zone, see Ivić [1956]

---

<sup>1</sup> The attached map allows a detailed view of the settlements in southeast Kosovo. The informants were mostly born in places I was unable to visit during the research but they mention those places in their accounts (as a place of nativity, gathering place on certain occasions, event places and so on).

1985) hence this allowed a deeper understanding of their accounts and facilitated emic perspective.



Methodology of my research was of qualitative nature, realized as observance with participation. I have tried to attend holiday celebrations, saint's day festivities, weddings and similar important events but also everyday interactions within the community. I was also interested in the interaction of the community and its surroundings. In my efforts to understand the complex social reality, using available methodological and analytical means, I have mixed approaches depending on a given situation: in depth, unstructured interviews, informal conversations, observance with participation, use of visual sources (photographs, video-recording) and so on. Identification processes were studied at the levels of discourse, ritual and everyday practice. Linking these levels was required since research often shows a discrepancy between what the informants say and what they actually do. In identifying the processes of research, narrative sources appear as insufficient; therefore, it is necessary to account for discourse practices as well as for actual interactions within particular social context (Čapo Žmegač 2002, 46, 266–267). Due to the limited number of days of fieldwork in Kosovo, limited freedom of movement and other problems associated with the post-war fieldwork, then additionally because of the type of project from 2003, as well as chosen method and theory concepts, the material I based this paper on (as an announcement of a larger study), is mostly of narrative character while analysis is directed towards discourse. Diversity of attitudes and voices within the community are presented in longer segments of the transcribed accounts and conversations, analyzed later on by *discourse analysis*, in a form adjusted to ethnographic research. Albeit the focus of humanistic sciences is increasingly becoming directed to discourse, the term itself is still unclear, jagged and dilatable. Thus, an analysis of discourse carries a discipline's sign mark. In this paper, the discourse is contextualized and determined as a form of societal practice, with account being a basic unit.

Field research of sensitive and politically burdened context places in the forefront ethical issues (Sluka 1995, 285, 282), creating at the same time a problem of multiple, often opposed responsibilities for the researcher (Čapo Žmegač 2006, 216). During my fieldwork, I was interested in a subjective dimension of the conflict and life under protectorate, and given that my ethnicity is the same as of the researched, I devotedly inquired about soft spots of cultural intimacy (Herzfeld 1997). All the time, even during the paper creation, I was aware that public announcement of the acquired insights could jeopardize the community, especially so being a minority one with a sensitive status which could become easily even more vulnerable (Prelić 2009, 49–50). In order to protect my informants, I tried to be selective regarding the data, but this of course didn't help the community become less vulnerable. In addition, the responsibility towards the profession and the scientific community I belong to, obliged me to persevere in an effort to attain a balance between the opposed responsibilities and to provide a clear image zoomed by the research. As argued by Jasna Čapo Žmegač (2006, 229), the status of researcher living in the same society as the researched is particularly delicate, more so in situations when the researcher publishes papers dealing with contemporary subjects with political implications (cf. Nedeljković 2008).

In June 1999, United Nations established a protectorate in Kosovo. In the informants discourse, the protectorate is marked as a period with liminal attributes: a difficult, undefined and unspecified state, when a person is *neither there nor here*, incapable of making any long term plans. In every conversation, the main theme became the question accompanied by a personal feeling of vulnerability: to stay in Kosovo or to move to Serbia. Burdened by the post-war everyday life troubles and expecting the final solution of Kosovo status, the informants drew a sharp line in chronology: pre – 1999 and post – 1999, dividing so the time into “our” and “their”. Generally, the 1990’s, when Kosovo was under control of the Belgrade regime, are marked as “our time”, while the period after 1999 – as “their time” (that is, Albanian). Previously multi-ethnic Kosovo from 1999 becomes inhabited by Albanians exclusively. The Serbs are a minority, concentrated in small enclaves. Many other ethnic, religious and linguistic groups are displaced or (forcefully) assimilated.

In a situation of deeply changed context from 1999 and the introduction of international protectorate, the research was aimed at revealing the relationship between ethnic and other forms of identifications (religious, regional, local, gender etc.) within the Serbian community in southeast Kosovo. The focus was placed on ethnic and other collective identities constructions within the discourse of the community, seen in many aspects but most significantly, in discursive creation of *others*. Kosovo was populated by many significant *others*, close or distant, as well as by those who could at the same time, be affiliated with both categories. Identity discourses about *other/others* represent a negative in regards to formation, shaping and expressions of various and leveled discourses of self-identification.<sup>2</sup>

Older ethnographic literature and research carried out in the period immediately prior to the outbreak of the conflict point out that Kosovo has had a long history of co-existences and overcoming of ethnic and religious boundaries (Duijzingis 2000), that is, in the past few centuries, the Kosovo area was multiethnic, multi confessional and multilingual (Mladenović 2004, 245). Considering its frontier position, groups boundaries are often fluid and identities uncertain, ambivalent and situational (Duijzingis 2000, 24). Kosovo is characterized by pronounced regional and local identities and hybrid cultural practice. In the last decades of 20<sup>th</sup> century, ethnic identification has become more relevant than the other categories of membership. Ethnic identity, as shown by numerous studies, becomes even more important in times of crisis and changes, in uncertain periods and situations subserving a creation of vulnerable, endangered borders (Eriksen [1993] 2002, 99).

In accordance with the new situation, within the Serbian community, *others* are being constructed on intra- and inter-ethnic levels. Intra-ethnic discourses of the Serbian community members shape the colonists, so-called Šops [Shops], then inhabitants of Serbia with whom they have intensified the contact from 1999, as

---

<sup>2</sup> Maria Todorova discusses application of *other* and *otherness* in the Balkans studies and points out to the expression of fashionable usage, controversial and epistemological difficulties in the application (Todorova 2010, 7, 77–90). She suggests we should think more about movement, fluidity, flow among what in a moment appear as “other” and in the next becomes “self” and *vice versa* (ibid, 90).

well as so-called *Serbian Gypsies*. Inter-ethnic discourse is reserved for Albanians, Roma, Croats from Letnica and surrounding villages, as well as for officers of international administration (within which the Serbian community diversifies numerous *others*). An external definition, categorization is an important dimension of the inner definition; they are mutually connected and dependent (Dženkins [1997] 2001, 101). Focusing on external definition, that is, on “neighboring discourse” (Sikimić 2004, 259, 267–274; Sikimić 2005; cf. Sikimić 2008) allows a deeper insight into process dynamic of social shaping of identity in the region characterized by a borderline position. During the research, I was able to perceive inter-group perceptions and determinations only within the Serbian community, among old inhabitants and colonists, Kosovo Serbs and those living on the territory of Serbia. I discuss other groups only through a perspective of external definitions of the members of Serbian community. For a researcher from Serbia, a research in the Albanian community would be a “mission impossible”.

The Serbian community in southeast Kosovo was made out of those who determined themselves as autochthonous population, and on the other side – also colonists. Within the colonists, there were other lines of division (Montenegrins, Herzegovinians, etc). From 1912, and after Kosovo incorporation into Kingdom of Serbia, processes of agrarian reforms and population settling had started. During World War I, there was a cessation of the process of settling, but it was continued after 1918 along with agrarian reform as a means of national strategy. The researched area was mostly settled by population of southeast Serbia (from the mountain areas around Vranje), pejoratively denoted by the old inhabitants as “Šops” (and not so “real” Serbs). On the other hand, the colonists had perceived certain cultural practices of the old inhabitants as similar to Albanian. The old inhabitants and colonists, albeit equal regarding ethnicity, religion, language and dialect but with a different local speech, had lived as two endogamous groups. The colonists, considering the fact that they were not accepted by the old inhabitants, and under the pressure of Albanians in whose villages they were settled, started leaving Kosovo ever since 1960’s. At the time of our research, only a small number of colonist descendants who had married into the older inhabitants remained. Distinctive identities of the two groups still remain intact, being based on interpretations of local and regional differences (Zlatanović 2004; Zlatanović 2008; Zlatanović 2008a).

From June 1999, a lot of the Serbs from Kosovo moved to Serbia, in a process that had begun considerably earlier. The families that stayed in Kosovo were trying to secure themselves by buying real estate in Serbia, even not valuable lots were considered. Those who moved to Serbia, describe their lives as difficult not only due to lack of employment possibilities but also because the Serbs from Serbia show lack of empathy for their respective destiny. Differences in lifestyle and system of values (pronounced traditionalism of the Serbian family from Kosovo, high fertility, dialect) contribute to the fact that the inhabitants of Serbia view them as similar to Albanians. The Kosovo Serbs feel hurt by this characterization since they – as argued – have run away from Albanians. They perceive themselves as guardians of the Serbian customs and religion. The Serbian way of life is experienced as egoistic, based exclusively on personal interests. The Serbs from Kosovo

and Albanians are similar in ways they organize their lives, while language and Orthodox Christianity are what the Serbs from Kosovo and Serbs from other regions have in common. Due to the identity constructed along the lines of the frontier position of Kosovo, they are not accepted by the Kosovo Albanians as much as they are not accepted by the inhabitants of Serbia. They, hence, remain in a gap: *both there and here* and/or *neither there nor here*.<sup>3</sup>

The community of the so-called *Serbian Gypsies*,<sup>4</sup> in Mogila and Klokot villages (in Vitina enclave) is a paradigmatic example of ethnic identity flexibility, its situational dependence and proneness to negotiation. The *Serbian Gypsies* declare themselves as Serbs, they have Serbian first and last names, they are Orthodox, celebrate Saint Patron's day, speak Serbian language even within the group, and even their skin color does not represent an ethnic boundary since the Serbs describe them as "white". Nevertheless, the border between this group and the Serbs remains, even though it is a porous one. Ever since 1999, the Serbs, being a minority, started gradually accepting the fact that the group was working on its assimilation and identity transformation. An informant argued: "When there are no Serbs around, they are good enough", additionally explaining troubled times forced him to accept the *Serbian Gypsies*. Albeit that within the Serbian community, the *Serbian Gypsies* are still denied their identity, and still remain associated with "Gypsy" identity, thanks to the same confession there are even some mixed marriages. In the enclave everyday reality, ethnic identity appears more open to negotiation processes than it is the case in some other areas (Zlatanović 2007, 642–643).

The framework of intra-ethnic discursive creation of *other* points out to how the community perceives itself and based on which elements it constructs its different identities diverse ways of the identity. Even though all the mentioned groups (autochthonous Serbian population in Kosovo, the colonists, so-called *Serbian Gypsies* and inhabitants of Serbia) share the same ethnic membership, in their external definition, the membership is questioned and in some ways, denied. Ethnic identity represents a social construction but formed in such a way that it acquires primordial attributes, ordinary people experience it in essential and primordial sense (Prelić 2003, 279, 281). The external determination of the members of mentioned groups frequently lack primordial devotion (a sense of communion and solidarity, based on blood relatedness belief, common background etc.).

The members of Serbian community in southeast Kosovo in inter-ethnic relations determine as *others* members of Kosovo Croats, Albanians, Roma but also representatives of international administration (which itself is a subject for a whole new study).

The Kosovo Croats lived in the villages of Letnica, Šašare, Vrnez and Vrnavokolo in Vitina municipality. In the complex, pre-war circumstances in 1992, finding themselves between two antagonistic sides, they began to leave their villag-

---

<sup>3</sup> The situation of the Kosovo Serbs in Serbia is discussed also by Nedeljković 2008, 50–52.

<sup>4</sup> The term *Serbian Gypsies* is used throughout this article conditionally, since it is an exonym.



es and flee for Croatia. In 1999, another large group of Croatians left Kosovo. At the time of my research, they were very few in numbers in Letnica village. In the discourse of the Serbian community members, Croatians are seen as close *others*. The inhabitants of the Serbian villages Grnčar and Vrbovac were in many ways associated with Letnica and the Croatians, called in the past as well as today, the *Latinos*. The Croatians and Serbs were in very good relations: they mutually addressed each other with kin terms (sister, brother), helped and attended Saint Patron's days (the Croatians also celebrated Saint Patron's day). The Catholic church in Letnica, on August 15<sup>th</sup> each year, on the day of the Assumption of Mary, was an example showing an overcome of ethnic and religious boundaries and mixed pilgrims in Kosovo (Duijzings 2000). Gravitation of the Serbs toward the church in Letnica was emphasized also in times other than this holiday. Religious boundaries were crossed-over by accepting the temple with a different religious token, but the group boundaries of *we/they* remained. The opposition *we/they* reflected in everyday life, in relationships characterized by trust and respect but also a distance. Mixed marriages were almost non-existent since the parents from both side were against it due to the religious difference (marriages between Albanians Catholic and Croatians Catholic were allowed). The discourse of the Serbian community in the enclave is colored with nostalgia and issues regarding religious identity. Story about Letnica crosses over strongly fixed and controlled ethnic and religious boundaries (Zlatanović 2008).

In discourse of the members included in the research, the Albanians show a wide range of sentiments: from extremely negative determinations to the strong feeling of vulnerability in 2003 in Vitina, to nostalgia in 2006 in the Gnjilane surroundings. Discourse on Albanians differs depending on the fact whether they have lived in ethnic mixed villages or not, in urban or rural areas, age etc. The experience of living in mixed environment allows a better understanding of the Albanian community, their way of life and spoken language. Discourse on Albanians is multilayered and complex, differing from informant to informant, while the account of one and the same informant often varies having many layers in determinations. On the other hand, the discursive construction depends on Albanian group membership too- whether one belongs to the Catholics in Vitina and surroundings or to Muslims, to old neighbors and friends to "the natives", or newcomers, who have "come down from the mountains or arrived from who knows where" and bought off, stole and destroyed Serbian homes and property. In Serbia, Albanians are marked as the most distant *others*. In Kosovo Pomoravlje area the discourse of the Serbian community is changeable and ambivalent, but Albanians surely represent significant *others*, and depending on a particular case, they are perceived as closer or distant *others*.

The Roma represent distant *others*. And while informants talk about the *Serbian Gypsies* using possessive pronoun "our", Roma are mentioned with a distance, only to answer to my question.

The Serbian community of southeast Kosovo is going through dramatic changes seen in identity discourses presented briefly here without transcribed accounts of my informants. In the post-war context, in radically changeable ethnic and

social milieu, within the Serbian community several processes of articulation and re-articulation of identity are being open. A discourse about the *other/others* represents a part of the wider discourse-identity complex.

## Literature

- Čapo Žmegač, Jasna. 2002. *Srijemski Hrvati: etnološka studija migracije, identifikacije i interakcije*. Zagreb: Durieux.
- Čapo Žmegač, Jasna. 2006. *Etnolog i njegove publike: o restituciji etnografskih istraživanja*. U: *Etnologija bliskoga: Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*, ur. Jasna Čapo Žmegač, Valentina Gulin Zrnić, Goran Pavel Šantek, 213–235. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Naklada Jasenski i Turk.
- Duijzings, Ger. 2000. *Religion and the Politics of Identity in Kosovo*. London: Hurst & Company.
- Dženkins, Ričard. [1997] 2001. *Etnicitet u novom ključu: argumenti i ispitivanja*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Eriksen, Thomas Hylland. [1993] 2002. *Ethnicity and Nationalism*. London: Pluto Press.
- Hannerz, Ulf. 2003. *Several Sites in One*. In: *Globalisation: Studies in Anthropology*, edited by Thomas Hylland Eriksen, 18–38. London-Sterling, Virginia: Pluto Press.
- Herzfeld, Michael. 1997. *Cultural Intimacy: Social Poetics in the Nation-State*. New York: Routledge.
- Ivić, Pavle. [1956] 1985. *Dijalektologija srpskohrvatskog jezika: uvod u štokavsko narečje*. Novi Sad: Matica srpska.
- Marcus, George E. 1995. *Ethnography in/on the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography*, *Annual Review of Anthropology* 24, 95–117.
- Mladenović, Radivoje 2004. *Slovenska lingvistička pripadnost, konfesionalna pripadnost i etnički transfer u svetlu skrivenih manjina na jugozapadu Kosova i Metohije*. U: *Skrivene manjine na Balkanu*, eds. Biljana Sikimić, 245–258. Beograd: Balkanološki institut SANU, Posebna izdanja 82.
- Nedeljković, Saša. 2008. *Problemi primene antropologije: antropološko istraživanje savremene kulture na KiM*. In: *Savremena kultura Srba na Kosovu i Metohiji*, ur. Saša Nedeljković, 19–73. Kruševac: Baštinik.
- Prelić, Mladena. 2003. *Etnički identitet: problemi teorijskog određenja*. U: *Tradicionalno i savremeno u kulturi Srba*, eds. Dragana Radojičić, 275–285. Beograd: Etnografski institut SANU, Posebna izdanja 49.
- Prelić, Mladena. 2009. *Istraživanje etničkih manjina: lična iskustva i dileme*. *Antropologija* 9, 41–54. (Beograd)

- Sikimić, Biljana. 2004. *Etnolingvistička istraživanja skrivenih manjina – mogućnosti i ograničenja: Čerkezi na Kosovu*. U: *Skrivene manjine na Balkanu*, ur. Biljana Sikimić, 259–281. Beograd: Balkanološki institut SANU, Posebna izdanja 82.
- Sikimić, Biljana. 2005. *Metafora praznog prostora: Čerkezi na Kosovu*. *Slavia Meridionalis* 5, 165–180. (Warszawa)
- Sikimić, Biljana. 2008. *The Priluzje Enclave: A Construction of Local Identity*. *Two Homelands: Migration Studies* 27: 45–66. (Ljubljana)
- Sluka, Jeffrey A. 1995. *Reflections on Managing Danger in Fieldwork: Dangerous Anthropology in Belfast*. In: *Fieldwork under Fire: Contemporary Studies of Violence and Survival*, edited by Carolyn Nordstrom, Antonius C. G. M. Robben, 276–294. Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press.
- Todorova, Marija. 2010. *Dizanje prošlosti u vazduh: ogledi o Balkanu i Istočnoj Evropi*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Zlatanović, Sanja. 2004. *‘Šopovi’ u Kosovskom Pomoravlju*. U: *Skrivene manjine na Balkanu*, ur. Biljana Sikimić, 83–93. Beograd: Balkanološki institut SANU, Posebna izdanja 82.
- Zlatanović, Sanja. 2007. *Pregovaranje o identitetu: Romi koji to i jesu i nisu*. U: *Položaj nacionalnih manjina u Srbiji*, ur. Vojislav Stanovčić, 639–647. Beograd: Odeljenje društvenih nauka SANU, knj. 30, Međuoddeljenjski odbor za proučavanje nacionalnih manjina i ljudskih prava SANU.
- Zlatanović, Sanja. 2008. *Letnica: slika prevazilaženja religijskih granica i njeni ostaci*. U: *Slike kulture nekad i sad*, eds. Zorica Divac, 179–191. Beograd: Zbornik Etnografskog instituta SANU 24.
- Zlatanović, Sanja. 2008. *Power of Categorization: Natives and Incomers in Southeastern Kosovo*. *Bulletin of the Institute of Ethnography SASA LVI/2*: 133–147. (Belgrade)
- Zlatanović, Sanja. 2008a. *Starosedeooci i doseljenici: međugrupne percepcije u posleratnom diskursu*. In: *Savremena kultura Srba na Kosovu i Metohiji*, ur. Saša Nedeljković, 109–126. Kruševac: Baštinik.